

Metka Kuhar

PODALJŠANO SOBIVANJE STARŠEV IN MLADIH ODRASLIH V SLOVENIJI

RAZSEŽNOSTI, DEJAVNIKI IN IMPLIKACIJE

Hotel mama 23. 11. 10 13:20

Sem mlada upokojenka v 67-letu. Po nezno-
snih mukah sem spravila svoja dva sončka
na noge in sta odletela iz gnezda. V tem času
sem se sama postarala. Skrbela sem zanju in
ju ovijala v vato po svojih najboljših močeh.
Sedaj imam prvič v življenju čas zase, vendar
ne morem biti brez dela. Zato dajem oglas:
če kakšen sonček okoli 35-45 leta potrebuje
nadomestno mamo, sem jaz pripravljena. Po-
nudbe na: HOTEL MAMA do konca!¹

Škãrtgenerãcija -e ž (ã) generãcija, ki se je
znašla v nemogočem eksistenãnem poloŹaju,
odpadna generãcija, pozabljena generãcija,
generãcija brez perspektiv, generãcija, ki ne
more uresniãiti svojih potencialov, generãcija
mladih v Sloveniji, generãcija v kurcu, pizdi
ali riti 1. generãcija, ki je pozabila na politiko
in je bila pozabljena od politike 2. generãcija, ki
predstavlja 40 % vseh brezposelnih v Sloveniji
in tvori glavnino prekerno zaposlenih (prek
napotnic, avtorskih pogodb, honorarno, delo za
doloãen ãas, delo »pri stricu«) 3. generãcija, ki
se steŹka sama preŹivlja in katere varnost jamãi
zastarela socialna politika, ki raãuna na druŹbo
z velikim deleŹem stalno zaposlenih 4. *gene-
racija brezdomcev, kroniãna klientela hotela
mama: generãcija, ki jo z dragimi stanarinami
nategujejo novodobni stanovanjski oderuhi l...l*²

¹ Objavljeno na spletnem forumu med.over.net: <http://med.over.net/forum5/read.php?87,6589630> (4. 12. 2012).

² Œtudentski ãasopis *Tribuna*, november 2010, leŹeãi tisk M. K.

UVOD

Odseljevanje mladih od izvorne druŹine je zelo kompleksna raziskovalna tematika. Dotika se tako mikro- in mezo- kot tudi makroravni, saj nanj vplivajo tako individualne odloãitve kot druŹinski in strukturni dejavniki. Z vpraŹanji, ki jih ta tematika poraja, od povezave med odselitvijo od izvornega doma, vzpostavitvijo lastne druŹine ipd., strukturnih pogojev, individualnih motivov, druŹbenopolitiãnih implikacij ipd., se ukvarjajo razliãna podroãja, od psihologije in sociologije do ekonomije in demografije; vse pogosteje je pristop k temu veãdimenzionalnemu fenomenu veãdisciplinaren, pa tudi primerjalen.

Razliãni viri kaŹejo, da je v zadnjih letih Slovenija glede dolŹine skupnega bivanja s starŹi oz. pozne odselitve iz gospodinjstva starŹev³ v samostojno gospodinjstvo v vrhu evropskih druŹav. Œe samo zato je preuãevanje odseljevanja od izvorne druŹine v Sloveniji posebej relevantno in o tem obstaja kar nekaj analiz (npr. Mandiã, Gnidovec 1999, Mandiã 2007, 2009, Renner 2006, Ule, Kuhar 2003).

V ãlanku nadgrajujem obstojeãe podatke in ugotovitve. Najprej pregledno in sistematiãno predstavim razseŹnost poznega odseljevanja od doma v Sloveniji v historiãni in mednarodno primerjalni perspektivi, potem predstavim nekaj podatkov o povezanosti odselitve od doma in drugih statusnih prehodov, sledi analiza izbranih dejavnikov, ki pripomorejo k podaljŹevanju bivanja s starŹi oz. zavirajo odseljevanje. ãlanek temelji na rezultatih obstojeãih Źtudij in na la-

³ Lahko gre seveda tudi za skrbnike; v ãlanku zaradi poenostavitve kljub temu mestoma uporabljãm izraz starŹi - in pri tem mislim tudi skrbnike.

Preglednica 1: Odstotki mladih, ki bivajo s starši (odgovori oseb, starih med 18 in 34 let).

	SJM 1980 Biva s starši in partnerjem/-ko in/ali otroki	SJM 1980 Biva samo s starši	EVS 1999 Biva s starši in partnerjem/-ko in/ali otroki	EVS 1999 Biva samo s starši	EVS 2008 Biva s starši in partnerjem/-ko in/ali otroki	EVS 2008 Biva samo s starši
Slovenija	40,1 %	25,0 %	64,6 %	56,8 %	63,8 %	53,6 %
EU 15	Ni podatka	Ni podatka	37,6 %	36,1 %	34,0 %	31,1 %
EU postsoc	Ni podatka	Ni podatka	47,0 %	38,0 %	51,8 %	42,1 %

stnih izračunih, izvedenih na podlagi podatkov javnomnenjskih podatkovnih baz, zlasti baze European Social Survey (2006; v nadaljevanju ESS 2006); ta je obsegala poseben modul za analizirano tematiko relevantnih vprašanj, imenovan »tempiranje življenja – organizacija življenjskih potočkov v Evropi«. Sistematična predstavitev fenomena in nekateri novi empirični vpogledi pokažejo, kaj manjka za popolnejše razumevanje te žgoče tematike.

PODALJŠANO BIVANJE V IZVORNI DRUŽINI V SLOVENIJI: OSNOVNI PODATKI

Po Eurostatovi raziskavi Labour Force Survey (2007 v Comission of the European Communities 2009) je Slovenija glede dolžine skupnega bivanja staršev in otrok na drugem mestu v Evropi, takoj za Slovaško. Po podatkih iste raziskave v Sloveniji moški v povprečju zapustijo dom staršev pri 31-ih letih in pol (podobno tudi v Bolgariji in na Slovaškem, na Finskem pa se to v povprečju zgodi pri 23-ih letih), ženske pa pri 29-ih letih in pol (podobno kot v Bolgariji). Povprečna starost odhoda od starševskega doma (za oba spola) na ravni celotne Evropske unije znaša občutno manj, tj. 25 let. Mediana (tj. starost, pri kateri polovica mladih zapusti dom staršev) pri istem vprašanju variira za moške od 21 let na Finskem do 31 let na Slovaškem. Pri ženskah analogna mediana znaša med 20 na Finskem in 28 na Slovaškem. Vrednost mediane v Sloveniji je 30,5 za moške in 27,5 za ženske (*ibid.*).

Podatki (reprezentativnih) javnomnenjskih raziskav Evropska študija vrednot (European Values Study 1999–2008⁴) (preglednica 1)

⁴ Vzorec raziskave EVS 1999 obsega 352 oseb, starih med 18 in 34 let; leta 2008 pa 362 oseb, starih med 18 in 34 let.

kažejo, da je v obeh letih meritve s starši živelo okrog dve tretjini ljudi, starih od 18 do 34 let – tudi tisti, ki živijo v istem gospodinjstvu s starši in partnerjem/-ko in/ali otroki. Vendar pa je bilo slednjih le okrog deset odstotkov vzorca v obeh letih meritve. Primerjava z analognimi odstotki za leto 1980 (podatki iz raziskave Slovensko javno mnenje 1980⁵ – v preglednici 1 kot SJM 1980) pokaže, da se je skupno bivanje s starši podaljšalo v postsocialističnem obdobju. Ista preglednica kaže tudi povprečne odstotke podaljšanega skupnega bivanja za EU 15⁶ in preostale postsocialistične države Evropske unije (v preglednici 1 kot EU postsoc). Ti so občutno manjši od odstotkov za Slovenijo.

Na podatkih javnomnenjske raziskave European Values Surves (1999–2008) (v nadaljevanju EVS) sem izračunala še odstotke mladih, ki bivajo s starši, po starostnih skupinah. Pokaže se, da v Sloveniji v starostni skupini 18–24 let s starši živi več kot 90 % otrok obeh spolov; v starostni skupini 25–29 let okrog 60 % žensk in tudi moških; v starostni skupini 30–34 let pa še vedno dobrih 40 % moških in dobra tretjina žensk. Precej podobne, čeprav po spolu precej bolj različne podatke daje (za leto 2002) tudi zadnji slovenski popis (Statistični urad Republike Slovenije 2002), saj so po njem odstotki mladih, ki živijo kot otroci v domu svojih staršev (brez lastnih partnerjev), takšni: 90,2 % moških, starih od 20 do 24 let, in 79,1 % žensk, starih od 20 do 24 let; 63,5 % moških, starih od 25 do 29 let, in 38,1 % žensk, starih od 25 do 29 let, ter 32,9 % moških, starih od 30 do 34 let, in 11,9 % žensk, starih od 30 do

⁵ Vzorec oseb, starih od 18 do 34 let, v raziskavi Slovensko javno mnenje (1980) obsega 703 anketiranih.

⁶ Kot navajam v nadaljevanju, se seveda v Evropski uniji države zelo razlikujejo glede dolžine skupnega bivanja staršev in otrok.

34 let. Ob tem je zanimiv podatek iz raziskave European Social Survey (2006), kajti pokazala je, da Slovenci in Slovenke v starostni skupini od 18 do 34 let v povprečju menijo, da je 25,0 let zgornja meja, ko naj bi se otroci odselili od staršev.

Odlasjanje z odselitvijo od izvorne družine je sicer značilno za celotno Evropo (Holdsworth, Morgan 2006, Biggart *et al.* 2004). Povprečna starost, pri kateri mladi zapuščajo dom staršev, so zgodnja dvajseta; toda ta starost se zvišuje (Laaksonen 2000, Oinonen 2003). V južni Evropi mladi odrasli živijo s starši do zgodnjih tridesetih (Iacovou 1998, Palomba 2001, Giuliano 2002, Leccardi 2005). Poskusi oblikovanja skupin evropskih držav s podobnim vzorcem odhoda iz stanovanja staršev so bili že številni (npr. Cavalli, Galland 1995, Reher 1998, Iacovou 2002), med najpopolnejšimi je gotovo model Srne Mandič (2007), saj zajema vse obstoječe članice Evropske unije.

Mandič (2007) na podlagi raziskave European Quality of Life Survey (2003/04) (v nadaljevanju EQLS), izvedene v vseh državah, ki danes sestavljajo Evropsko unijo, ugotavlja, da mladi v starosti med 18. in 34. letom živijo pri starših daleč najredkeje v nordijskih in atlantskih državah, tem sledijo kontinentalne, izrazito najpogosteje pa tako živijo v južnoevropskih državah. To velja tako za mlade moške kot za mlade ženske; vendar pa mlade ženske povsod, razen na Švedskem, zapuščajo dom staršev v povprečju prej kot mladi moški. Med državami so se tudi v tej analizi pokazale velike razlike, najmanjši delež mladih v stanovanju/hiši staršev je bil po podatkih EQLS 2003/04 na Švedskem (10 % mladih žensk in 10% moških), največji v Italiji (61 % mladih moških, 57 % žensk). Nove članice Evropske unije so po dolžini sobivanja otrok in staršev kot skupina zelo blizu skupini južnoevropskih držav, saj je odstotek mladih v gospodinjstvu staršev v vseh velik. Vendar pa so tudi znotraj novih članic velike in konsistentne razlike med srednjeevropskimi in baltskimi državami. Baltske države (še posebej Estonija in Latvija) imajo najmanjši odstotek bivanja oseb, starih od 18 do 34 let pri starših (30–37 %); tem sledi zelo homogena skupina srednjeevropskih

držav z vrednostmi od 46 do 48 %. Tudi po teh podatkih ima Slovenija med vsemi novimi članicami, v tem primeru z izjemo Malte (tam živi s starši 67 % oseb, starih od 18 do 34 let), največji odstotek mladih, ki živijo v gospodinjstvu staršev; to velja za mlade moške in ženske (*ibid.*).

POVEZANOST MED ODESELJEVANJEM OD DOMA IN DRUGIMI STATUSNIMI PREHODI

Odseljevanje od doma pogosto preučujejo v povezavi z drugimi statusnimi prehodi (Goldscheider, Goldscheider 1993), predvsem s poroko in (z njo povezanim) starševstvom. V predindustrijski dobi na Zahodu glede povezave odhoda od doma staršev in poroko ni bilo standardnega vzorca – poroka ni nujno pomenila odhoda od doma. V 20. stoletju, predvsem po drugi svetovni vojni, pa je ta povezava postala uniformirana in se je okrepila. Mladi so večinoma zapustili dom staršev, ko so se poročili in ustvarili lastno gospodinjstvo, temu pa je kmalu sledilo starševstvo. Ta proces so spodbujale tudi zaposlitvene in stanovanjske možnosti, splošna blaginja in dojemanje poroke kot načina osamosvajanja in samoizražanja. Od sedemdesetih let pa je predvsem v severno- in zahodnoevropskih državah odseljevanje od staršev vse manj povezano z ustvarjanjem lastne družine in slednje s pridobivanjem avtonomije. Vzorci odseljevanja od doma so se v tem delu Evrope diverzificirali, odselitev od doma v južnoevropskih državah (Billari *et al.* 2001, Iacovou 1998, 2002) pa tudi v večini držav na območju Balkana (Kuhar, Reiter 2011) pa je še vedno zelo povezana s poroko.

V Sloveniji ob pluralizaciji življenjskih potekov in družinskih oblik – začela se je v šestdesetih letih, intenzivirala pa od osemdesetih – odselitev od staršev naj ne bi bila nujno neposredno povezana s poroko in ustvarjanjem lastne družine (Ule, Kuhar 2008). Zato je zanimivo preučiti morebitne povezave med stanovanjskim statusom ter zakonskim stanom/kohabitacijo in starševstvom.

Podatki European Social Survey (2006) o osebah, starih med 25 in 34 let, ki živijo pri

starših (31,5 % vzorca⁷), kažejo, da jih 7,9 % živi hkrati s partnerjem/-ko oz. možem/ženo; 9,5 % s partnerjem/-ko oz. možem/ženo in lastnimi otroki; 3,2 % pa s starši in svojim otrokom/-ki (ne pa hkrati s partnerjem/-ko oz. možem/ženo), 79,4 % jih torej živi kot otroci svojih staršev⁸. Med odseljenimi so odstotki poročenih/kohabitirajočih in staršev občutno (statistično pomembno) večji, in sicer jih v isti starostni skupini 70,1 % živi z možem/ženo oz. partnerjem/partnerko (približno pol od teh je poročenih, pol jih kohabitira, to je analogno populacijskemu odstotku zunajzakonskih skupnosti), 54,0 % pa jih ima otroka (med njimi je nekaj tudi takih, ki hkrati ne živijo v zakonski zvezi ali kohabitaciji).

Tudi tuje raziskave potrjujejo povezavo med prehodom iz stanovanja (gospodinjstva) staršev v lastno stanovanje (gospodinjstvo) in odločitvijo za rojevanje, celo povezavo hitrosti odseljevanja s stopnjo rodnosti – če mladi zapustijo dom staršev pozno, imajo (pozneje) v življenju manj otrok (Commission of the European Communities 2009: 61). Billari in Tabellini (2008) sta na vzorcu italijanskih moških celo pokazala, da imajo tisti, ki se prej odselijo od doma staršev, sredi tridesetih večji dohodek, in na podlagi tega predlagala vrsto ukrepov za spodbujanje zgodnejšega odseljevanja od doma staršev.

Dani podatki brez dvoma kažejo na močno povezavo med označevalci posameznih prehodov v odraslost, na podlagi njih pa še ne moremo sklepati, da se mladi v Sloveniji odseljujejo od doma z namenom ustvarjenja lastne družine. Na podlagi podatkov ne moremo sklepati, da med odselitvijo od staršev in ustvarjenjem lastne družine mladi ne živijo samostojno. Prav tako podatkovna baza ESS 2006 ne daje podatka o morebitnem obstoju stabilnega partnerstva, pri katerem ne gre nujno za skupno življenje (kohabitacijo). Na podlagi

⁷ Numerus za omenjeno starostno skupino je v raziskavi ESS 2006 za Slovenijo obsegal 200 anketiranih: 96 moških in 104 ženske. Od teh je bilo 68,5 % odseljenih od doma; drugi so živeli v gospodinjstvu z vsaj enim od svojih staršev. Raziskava ni pokazala statistično pomembne razlike med spoloma glede hitrosti odselitve: v tej starostni skupini je od doma staršev odseljenih 66,7 % moških in 70,2 % žensk (Pearsonov koeficient znaša 0,592).

⁸ V nadaljnjih analizah, v katerih primerjam vzorec odseljenih in neodselenih, sem izločila respondent(k)e, ki so že starši (osem respondentov/-k).

podatkov tudi ne moremo dobiti vpogleda v morebitno povezavo med (ne)obstojem stabilnega partnerstva in tempiranjem odselitve od doma, čeprav bi to pripomoglo k boljšemu razumevanju dinamike odseljevanja od doma v Sloveniji.

DEJAVNIKI PODALJŠANEGA BIVANJA S STARŠI

Številne študije (tako za individualne države kot za primerjalne študije izbranih držav) so analizirale dejavnike odselitve od izvorne družine oz. dejavnike podaljšane bivanja s starši, pri tem pa so najpogosteje preučevale materialne razmere, državne podpore in kulturne dejavnike (makroanalize), redkeje pa družinske in psihološke dejavnike (mikroanalize).

Poleg splošnega slabšanja ekonomskih razmer na Zahodu v zadnjih letih so z makrovidika ključne razlike med državami te: situacija mladih na trgu dela oziroma zaposlitvene priložnosti mladih (odseljevanje od doma zavira povečevanje brezposelnosti mladih in vse bolj negotove, fleksibilne, začasne nove zaposlitve nasproti zaščiti starejših delavcev), značilnosti stanovanjskega trga (negativno vpliva majhen najemniški sektor in težka dosegljivost lastniških stanovanj) in možnost zanašanja na različne vire finančne pomoči v posamezni državi blaginje, to hkrati odslkava kulturne vzorce vloge družine v družbi oz. tip družinskih vezi (odseljevanje pospešujejo državne podpore nasproti starševskim); z individualne perspektive pa odslkava teh makrodejavnikov na mikroraven (Billari *et al.* 2001, 2005).

V tranzicijskih državah podaljšano bivanje s starši pogosto razlagajo kot enega izmed vidikov vse večjega pomena primarnih odnosov in omrežij za preživetje v (ekonomski) negotovosti tranzicijskega obdobja⁹. Starši so tisti, ki se trudijo zapolniti posledice razgradnje predhodne univerzalne državne blaginje

⁹ Na splošno imajo močni medgeneracijski odnosi in solidarnost znotraj družin in med njimi v postsocialističnih evropskih državah korenine v socialističnih politikah, ki so namenjale pravice in privilegije družinam in ne posameznikom. V postsocialističnem obdobju je varnostna osnova, ki jo je zagotavljal socialistični sistem, razrahljana ali ponekod povsem uničena, zato družine postanejo ključni ponudniki materialnih in nematerialnih virov.

(cf. Kovacheva 2006, Tomanović, Ignjatović 2006, Tomanović 2002, 2008). Seveda pa je pri analizi držav nekdanjega socialističnega bloka nujno upoštevati posamezne materialne, institucionalne in kulturne okvire, zaradi katerih so razlike med temi državami precejšnje.

Za Slovenijo makroperspektiva nakazuje večinoma zaviralne dejavnike odseljavanja od izvorne družine. Predvsem lahko omenimo redkost finančno dostopnih stanovanj. Stanovanjska ponudba v Sloveniji je nezadostna, posebej v Ljubljani. Ta problem je izrazit zaradi lastniške kulture stanovanj. Več kot 90 % stanovanj in hiš v Sloveniji je v zasebni lasti. Slovenija sodi med države z najmanjšim najemnim skladom. Je med tistimi državami, ki so ga v tranziciji (s privatizacijo in denacionalizacijo nekdanjih najemnih družbenih stanovanj) najbolj radikalno zmanjšale – s 33 % celotnega sklada leta 1990 na 9 % leta 2003 (Mandič, Gnidovec 1999)¹⁰. Cene za nova stanovanja in gradbene parcele ostajajo razmeroma zelo visoke (tudi v primerjavi z drugimi velikimi evropskimi mesti). Podaljšano bivanje pri starših v Sloveniji lahko razumemo tudi kot »kolateralno škodo« tranzicijske stanovanjske reforme, ki je zelo radikalno zmanjšala javni najemni sektor stanovanj (Mandič 2007).

Poleg neugodnega stanovanjskega trga postavlja mlade (odrasle) določeno obdobje v šibak in neugoden položaj tudi trg dela. V Sloveniji gospodarstvo kljub velikemu osipu študentov v času študija¹¹ (ta je skupaj z

dolžino študija po podatkih OECD [2010] med največjimi v Evropi) ne more hitro absorbirati visoko izobraženih mladih, ki stopajo na trg dela. Letni priliv novih diplomiranih oseb s terciarno izobrazbo je recimo leta 2006 skoraj za dvakrat presegal ponudbo razpoložljivih delovnih mest; celo letni priliv diplomiranih oseb s sekundarno izobrazbo je istega leta za enainpolkrat presegal ponudbo razpoložljivih delovnih mest zanje (Kramberger 2007: 98). S sunkovitim višanjem izobrazbe nastajajo strukturna neskladja med povpraševanjem in novimi pritoki na trg delovne sile. Tako je za mlade, ki prvič stopajo na trg dela, zelo verjetno, da bodo žrtev pomanjkanja zaposlitvenih možnosti, torej brezposelnosti ali manj gotovih in kratkoročnih zaposlitev.

Kot kažejo dostopni podatki po starostnih skupinah, je bilo leta 2005 57,1 % zaposlenih mladih med 15. in 24. letom (kljub zelo majhnemu odstotku mladih v tem starostnem obdobju, ki so že na trgu dela) ter 26,9 % mladih med 25. in 30. letom zaposlenih za določeno obdobje, nacionalno povprečje pa je znašalo 10,5 % (Anketa o delovni sili 2006 – SURS 2006). Leta 2009 je bilo med osebami, starimi od 15 in 24 let, v Sloveniji že 66,6 % takih, ki so zaposleni za določen čas (Eurostat 2010), in sklepamo lahko, da se je tudi v nekoliko starejši starostni kohorti ta odstotek povečal. Podaljševanje študija z željo po zagotovitvi čim boljših vstopnih pogojev za trg dela ali zaradi odlašanja spoprijema s krutim trgom dela in pomanjkanje zanesljivih zaposlitev gotovo pomembno vplivata na podaljševanje bivanja s starši.

Eurobarometrova študija (Eurobarometer 2007), izvedena na vzorcu oseb, starih od 15 do 30 let, nakazuje, da tudi mladi sami vidijo ključni razlog podaljševanja bivanja v izvorni družini v »objektivnih« dejavnikih – zlasti v neugodnih finančnih in stanovanjskih razmerah. Mladi v tej študiji niso odgovarjali konkretno zase, temveč so odgovore podali za mlade na splošno.

Kot kaže preglednica 2, je največ mladih izjavilo, da mladi podaljšujejo bivanje pri starših, ker si ne morejo privoščiti, da bi se odselili. V Sloveniji in v vseh novejših članicah Evropske

¹⁰ Zasebno lastništvo stanovanjskega fonda je bilo sicer že značilnost socialistične Slovenije (Kos 1992).

¹¹ V Sloveniji imamo tudi enega največjih deležov študirajočih na tretji stopnji v Evropi. Odstotek mladih, ki so vpisani v visokošolsko izobraževanje, se vztrajno povečuje od začetka tranzicije. Po Eurostatovih podatkih za študijsko leto 2007/8 naj bi bilo v višješolsko ali visokošolsko izobraževanje vključenih 54,8 % oseb, starih od 20 do 24 let (Rakar 2009: 34). Odstotki iz drugih statističnih virov so še večji (natančne vrednosti žal ni); recimo Unicef za leto 2005 (to je žal zadnje leto spremljanja tega indikatorja v njihovi podatkovni bazi) navaja, da v Sloveniji študira na visokošolski ravni kar 85,1 % oseb, starih od 19 do 24 let (Unicef 2007). Omeniti velja še, da ima Slovenija v primerjavi z drugimi državami EU najmanjši odstotek mladih med 18. in 24. letom, ki ne nadaljujejo izobraževanja po nižji srednji šoli – takih je bilo leta 2007 le 4 %, povprečni odstotek za EU pa je znašal 14,8 % (Comission of the European Communities 2009: 22).

Preglednica 2: Razlogi za podaljševanje bivanja pri starših. Vprašanje je bilo: kaj je po tvojem mnenju glavni razlog, da mladi odrasli dlje živijo pri starših kot nekoč?. Odgovarjali so stari od 15 do 30 let (v %).

	EU15	NMS12	Slovenija
Skupni numerus vzorca	11770	7855	500
Ne morejo si privoščiti, da bi se odselili.	42,5	47,3	47,7
Na voljo ni dovolj stanovanj, ki bi si jih lahko privoščili.	27,4	28,9	26,3
Želijo vse domače ugodnosti brez obveznosti.	18,5	9,5	11,1
Pozneje se poročijo, kot so se nekoč.	6,2	8,7	9,6
Ker morajo finančno podpirati svoje starše.	2,7	3,1	3,2
Drugi razlogi	1,9	1,4	1,5

Vir: Eurobarometer 2007 (Youth Survey).

unije skupaj (NMS12) je tak odgovor dala skoraj polovica mladih, v EU15 je ta odstotek nekoliko manjši (42,5 %). Drugi razlog po pogostosti je, da ni na voljo dovolj stanovanj, ki bi si jih mladi lahko privoščili. V Sloveniji znaša odstotek pri tem odgovoru dobro četrtino, v EU15 in NMS12 je odstotek pri tem vprašanju v povprečju še nekoliko večji. Manj kot desetina anketiranih v Sloveniji se je zdel ključni razlog, da se mladi poročijo pozneje, kot so se poročali nekoč – v EU15 in NMS12 je ta razlog izbral nekoliko manjši odstotek anketiranih. Približno desetina anketiranih je tako v Sloveniji kot v NMS12 izbrala odgovor, da mladi želijo vse domače ugodnosti brez obveznosti. V EU15 je povprečni odstotek pri tem odgovoru skoraj petina. Majhen odstotek mladih je izbral tudi odgovor, da se bivanje pri starših podaljšuje, ker morajo mladi finančno podpirati svoje starše.

Podobne rezultate je dala tudi raziskava na vzorcu študentov Univerze v Ljubljani, izvedena leta 2002 (cf. Ule, Kuhar 2003), le da so bolj izstopali dejavniki osebne narave oziroma je drugačen način merjenja (rangiranje dejavnikov) pokazal, da so zelo pomembni tako materialni in strukturni kot tudi bolj osebni dejavniki. Med slednjimi je ta raziskava poudarila zlasti lagodnost bivanja v izvornem domu, visoko stopnjo svobode in avtonomije doma, prijateljske odnose s starši in občutek čustvene varnosti v domu staršev (Ule, Kuhar 2008).

V nadaljevanju pogledjmo, kaj še lahko o podaljšnem sobivanju staršev in otrok oz. o tempiranju odselitve od doma sklepamo iz analize različnih javnomnenjskih baz podatkov,

in sicer iz primerjave med že odseljeno in še neodseleno skupino mladih odraslih glede socialno-ekonomskega položaja mladih in njihovih družin, kakovosti odnosa s starši, stališč glede avtonomije in o splošnih življenjskih usmeritev. Hkrati v nadaljevanju predstavim, kateri za zdaj manjkajoči podatki bi omogočili celovitejšo in bolj poglobljeno razumevanje dinamike odseljevanja v Sloveniji.

Socialno-ekonomski položaj

Študija Mladina 2010 (2010: 294), izvedena na stratificiranem vzorcu 1257 oseb, starih od 15 do 29 let, je za starostno skupino 25 do 29 let pokazala, da mladi, ki so študirali, v povprečju odhajajo od doma prej kot njihovi manj izobraženi vrstniki. To naj bi bilo povezano z višjim skupnim mesečnim dohodkom, ki ga prejemajo bolj izobraženi (kot je pokazala raziskava, tisti, ki imajo vsaj višjo šolo, v povprečju prejemajo 922,3 €, tisti z največ srednješolsko izobrazbo pa 705,4 €), pa tudi z nekaterimi psihološkimi značilnostmi uspešnejših v šolanju (bolj izobraženi so npr. bolj usmerjeni v prihodnost).

Po drugi strani pa podatki European Social Survey (2006) za vzorec nekoliko širšega starostnega razpona – za vzorec starih od 25 do 34 let (gl. opombi 4 in 5) – kažejo, da med že odseljenimi, in tistimi, ki še živijo s starši, ni razlike glede števila let izobraževanja (odseleni in neodseleni imajo v povprečju 14,05 let dosedanjega izobraževanja, pri prvih standardni odklon znaša 3,15, pri drugih 4,09, Pearsonov koeficient pa znaša 0,603). Podatki kažejo tudi, da med obema skupinama

Preglednica 3: Nastanitveni status glede na vrsto delovne aktivnosti med osebami, starimi od 25 do 34 let.

	V izobraževanju	Plačano delo	Brezposeln/-na	Gospodinji, pazi otroke	Drugo	Skupaj
Odseljen	9,0 %	77,4 %	9,1 %	3,8 %	0,8 %	100 %
Živi s starši	19,0 %	68,3 %	6,4 %	4,8 %	1,6 %	100 %

Vir: European Social Survey 2006 (Pearsonov koeficient je 0,356).

ni statistično značilne razlike niti glede na aktualno vrsto aktivnosti (ali je oseba trenutno v izobraževanju, zaposlena, brezposelna ipd. – preglednica 3).

Podatki iste raziskave kažejo še, da so tisti, ki so odseljeni od doma, v povprečju zaposleni več let (8,20, standardni odklon je 4,19) od tistih, ki še niso odseljeni (5,55, standardni odklon je 4,31; Pearsonov koeficient je 0,009). To lahko v veliki meri pojasnimo s tem, da so odseljeni v povprečju starejši od neodselenih. Na podlagi danih podatkov ne moremo preveriti, koliko (če sploh) je tempiranje odhoda od doma povezano s stabilnostjo zaposlitve/dohodka oziroma zadovoljstvom z zaposlitvijo/zaslužkom.

V tem kontekstu je zanimiva še korelacija med nastanitvenim statusom in občutji anketiranih glede tega, ali jim gospodinjski dohodek omogoča lagodno življenje ali ne (4-stopenjska lestvica; odseljeni so odgovarjali za lastne dohodke oziroma dohodke na novo ustvarjene družine; živeči s starši pa za izvirno družino). Tudi ta korelacija ni statistično značilna (Pearsonov koeficient je 0,778). Med odseljenimi in s starši živečimi osebami, starimi od 25 do 34 let, v raziskavi European Social Survey (2006) torej ni razlike ne glede tega, ali dojemajo, da jim dohodek omogoča udobno življenje (v obeh skupinah je takih dobra polovica) ali da bolj ali manj težko shajajo. Ta ugotovitev je v nasprotju s tujimi raziskavami, ki večinoma kažejo, da gredo mladi iz ekonomsko slabše situiranih družin prej od doma (npr. De Marco, Cosner Berzin 2008).

V nasprotju s tujimi raziskavami za nastanitveni status mlade osebe (npr. Turcotte 2006, Baizan 2010) tudi niso statistično pomembne tele spremenljivke: materina in očetova izobrazba, njun zaposlitven status, število otrok v družini. Na podlagi dostopnih podatkov nisem mogla izračunati povezave med vrsto izvirne

družine (enostarševska, dvostarševska ipd.) in nastanitvenim statusom mlade odrasle osebe, ki je v tujih študijah po navadi statistično pomembna (*op. cit.*).

Med socialno-ekonomskimi vidiki velja opozoriti še na stanovanjski status izvirne in nove družine mladih. Izračuni Srne Mandič na podlagi podatkov EQLS 2007 (2009) pa tudi podatki raziskave Mladina 2010 (2010: 301) kažejo, da je približno četrtnina oseb, starih od 15 do 29 let, v Sloveniji izpostavljena neprijetnim stanovanjskim razmeram; niti ena niti druga študija pa prinaša podatka o morebitni povezavi med kakovostjo stanovanjskih razmer in tempiranjem odseljevanja. To je še ena v vrsti neznank za bolj poglobljeno razumevanje odseljevanja mladih od izvirne družine v Sloveniji.

Kakovost odnosa s starši

O povezavi med tempiranjem odselitve od doma in različnimi vidiki kakovosti odnosa med starši in otrokom v Sloveniji ne moremo empirično zanesljivo sklepati. Povezanost podaljšanega sobivanja z različnimi vidiki družinskih odnosov so pokazale že številne tuje raziskave; recimo, pokazalo se je, da na hitrost odselitve od doma pomembno vplivajo: zadovoljstvo z odnosom med starši in otrokom; stopnja avtonomije, ki jo otrok uživa doma; celo količina sodelovanja otroka pri domačih opravilih (npr. Biggart *et al.* 2004, Baizan 2010, Mencarini *et al.* 2010). Za Slovenijo na podlagi obstoječih podatkovnih baz ne moremo preveriti takšnih povezav; se pa podaljšano sobivanje pogosto interpretira kot (med drugim) posledica v povprečju podpornih, zavezniških odnosov med starši in otroki ter razmeroma visoke ravni avtonomije otrok doma (Ule, Kuhar 2003, Renner 2006).

Različne v Sloveniji izvedene kvantitativne raziskave namreč nakazujejo, da je večina mladih Slovencev in Slovenk deležna razmeroma dobre čustvene in instrumentalne podpore staršev (Ule, Kuhar 2003, Renner 2006, Kuhar 2010). Slovenski mladostniki so tudi v mednarodni perspektivi (po podatkih študije HBSC 2012) v samem vrhu po samooceni kakovosti odnosa s starši, posebej z materjo (Pokrajac 2006). Hkrati pa iste raziskave opozarjajo, da se manj kot petina mladih doma ne počuti dobro oz. ocenjuje odnose s starši kot neakovostne – toda ne moremo sklepati, da se ti mladi prej odseljujejo od doma.

Stališča glede avtonomije

Tuje raziskave pogosto povezujejo hitrost odselitve tudi s stališči in željami glede osebne avtonomije (npr. Baizan 2010, Kins *et al.* 2009). Raziskava ESS 2006 dopušča ugotavljanje več vrst takih morebitnih povezav. Preverila sem jih na vzorcu oseb, starih od 25 do 34 let. Korelacijski koeficient ni pokazal statistično pomembnih razlik med skupino odseljenih in skupino še živečih pri starših pri teh potencialno relevantnih spremenljivkah:

- ocena starosti, pri kateri postaneš odrasel/-la (F (1, 196), $p = 0,634$),
- ocena idealne starosti začetka kohabitacije s partnerjem/ko (F (1, 196), $p = 0,102$),
- ocena idealne starosti za poroko (F (1, 193), $p = 0,767$),
- ocena idealne starosti za starševstvo (F (1, 195), $p = 0,493$),
- ocena starosti, pri kateri si prestar, da bi še živel z lastnimi starši (F (1, 186), $p = 0,845$),
- ocena, kako pomembno je imeti zaposlitev za polni delovni čas, da veljaš za odraslega (5-stopenjska lestvica, F (1, 198), $p = 0,886$),
- ocena, kako pomembno je živeti s partnerjem/ko, možem/ženo, da veljaš za odraslega (5-stopenjska lestvica, F (1, 198), $p = 0,685$),
- ocena, kako pomembno je biti mati/oče, da veljaš za odraslega (5-stopenjska lestvica, F (1, 198), $p = 0,953$).

Za statistično pomembno pa se je pokazala zgolj ocena, kako pomembno je zapustiti dom staršev, da veljaš za odraslega (5-stopenjska

lestvica, F (1, 196), $p = 0,0007$). Že odseljeni se v povprečju pogosteje strinjajo z navedeno trditvijo od še neodselenih (prvi dosegajo pri tej spremenljivki vrednost 2,81, drugi pa 2,29).

Splošne življenjske usmeritve in zadovoljstvo z življenjem

Raziskave podaljševanja bivanja v domu staršev vse pogosteje preučujejo tudi povezavo med tempiranjem odseljivanja in doživljanjem sreče, občutkom zadovoljstva z življenjem ipd., pri tem pa gre tako za preučevanje posledic odseljivanja kot tudi njegovih dejavnikov. Recimo Manacorda and Moretti (2006) sta na podlagi podatkov World Value Survey (1999–2008) našla pozitivno povezavo med doživljanjem sreče in sobivanjem mladih odraslih s starši v Italiji, ne pa tudi v Franciji. Billari in Tabellini (2008), ki sta uporabila isto podatkovno bazo na primeru devetih evropskih držav, trdita, da ta povezava ni nikdar statistično značilna. Avtorici Newman in Aptekar (2007) pa na podatkih EQLS (2003) na primeru 15 članic Evropske unije pokažeta na nižje izraženo subjektivno zadovoljstvo z življenjem pri mladih, ki živijo s starši; hkrati pa pokažeta, da na povezavo med stopnjo zadovoljstva z življenjem in stanovanjskim statusom zelo vpliva razširjenost sobivanja s starši med mladimi odraslim v državi: subjektivno nezadovoljstvo z življenjem neodselenih je v povprečju manjše v državah z večjim deležem odseljenih mladih odraslih.

Vzorec oseb, starih od 25 do 34 let, v raziskavi ESS 2006 ne kaže statistično značilnih korelacij med nastanitvenim statusom in nekaterimi izmed takšnih spremenljivk, za katere sem izvedla izračune, in sicer odseljeni in neodseleni se ne razlikujejo glede teh postavk: oseba načrtuje prihodnost ali vzame vsak dan, kot pride (10-stopenjska lestvica, F (1, 197), $p = 0,251$); optimizem glede prihodnosti (5-stopenjska lestvica, F (1, 198), $p = 0,188$); splošno pozitivno vs. negativno samoobčutenje (5-stopenjska lestvica, F (1, 197), $p = 0,145$); občutenje sebe kot neuspešnega (5-stopenjska lestvica, F (1, 196), $p = 0,114$); prepričanje, da je življenje blizu zeleni

predstavi (5-stopenjska lestvica, $F(1, 197)$, $p = 0,444$); občutek svobodnega odločanja o tem, kako živeti (5-stopenjska lestvica, $F(1, 198)$, $p = 0,104$); percepcija, da ima oseba ljudi, ki jim je mar zanjo (5-stopenjska lestvica, $F(1, 198)$, $p = 0,176$).

Kot statistično značilne pa so se pokazale tele samoocene: splošno zadovoljstvo z življenjem (10-stopenjska lestvica, $F(1, 197)$, $p = 0,002$), zadovoljstvo z dosedanjim potekom življenja (5-stopenjska lestvica, $F(1, 198)$, $p = 0,014$) in občutek sreče (10-stopenjska lestvica, $F(1, 198)$, $p = 0,018$). Odseljene osebe, stare od 25 do 34 let, so v tej raziskavi v povprečju nekoliko zadovoljnejše z življenjem nasploh, zadovoljnejše z dosedanjim potekom življenja in srečnejše.

SKLEPNA RAZPRAVA

Slovenija sodi v sam vrh evropskih držav glede podaljšanega sobivanja staršev in mladih odraslih. Ta pojav je v Sloveniji vse pogostejše javno tematiziran in problematiziran, tudi na politični ravni (gl. recimo programski dokument Mladinski svet Slovenije 2010), poleg tega pa je vse pogostejše tudi predmet strokovnega preučevanja. Poleg predstavitve razsežnosti fenomena v primerjalni perspektivi sem v članku analizirala dostopne potencialno ključne dejavnike podaljšanega sobivanja v Sloveniji in vidike, ki so z njim povezani, tako iz makro- kot mikroperspektive. Pri obravnavi posameznih dejavnikov podaljšanega sobivanja mladih odraslih in staršev ter povezav med prehodi sem se opirala na obstoječe analize iz različnih raziskav (sekundarni viri) in izvedla statistične analize na vzorcu oseb, starih od 25 do 34 let, v podatkovne baze ESS 2006. Pri tem sem opozorila na potencialno pomembne povezave, ki jih jih za zdaj ne moremo preveriti zaradi pomanjkanja ustreznih podatkov. Opravljene empirične analize dostopnih podatkov so zato zgolj parcialne, ne gre za holistično kvantitativno obravnavo fenomena z mikroravni.

Na splošno med študijami fenomena odselejevanja od izvorne družine prevladujejo tiste, ki se osredotočajo na institucionalne, materialne in kulturne dejavnike, zlasti v primerjalni,

meddržavni perspektivi. Odseljevanje od doma je dokazano povezano z dostopnostjo stanovanj v posamezni državi, s položajem mladih in mladih odraslih na trgu dela, z dostopnimi podporami, tako podporami sistema blaginje kot družinskimi podporami. Na stanovanjski status mladih odraslih iz makroperspektive pomembno vplivajo tudi kulturni dejavniki, predvsem trdnost družinskih vezi, ta pa je pomembno povezana s širšimi strukturnimi dejavniki. Prelaganje odselitve od doma lahko umestimo v sklop podaljševanja in individualizacije mladinskih biografij. To je v skladu z globalnimi trendi razširjanja in podaljševanja izobraževanja, povečevanja mladinske podzaposlenosti, previsoke formalne kvalificiranosti mladih glede na zaposlitveno ponudbo ipd.

Predvsem v zadnjih letih pa se vse več študij ukvarja z odseljevanjem z mikroravni. Pri tem prevladujejo: analiza pogojev sobivanja mladih odraslih in njihovih staršev (s poudarkom na psihološkem udobju bivanja v domu staršev, merjeno npr. s stopnjo avtonomije, ki jo otrok občuti v gospodinjstvu staršev, kakovostjo odnosa med starši in otroki), analiza stališč staršev in otrok (npr. glede avtonomije), pa tudi analize povezanosti stanovanjskega statusa z različnimi vidiki zadovoljstva z življenjem. Povezanost med tempiranjem odseljevanja od doma in drugimi prehodi v odraslost, kot so uspešen konec izobraževanja, prva zaposlitev, obstoj stabilnega partnerstva, poroka, starševstvo, pa so že dolgo redna tema tujih raziskav.

Podaljševanja bivanja s starši v Sloveniji na podlagi sekundarnih virov gotovo ne moremo interpretirati zgolj kot preživetveno strategijo, ampak tudi kot kulturno določeno prakso, pa ne samo v smislu, da so zavezniški, podporni, celo prijateljski odnosi staršev in (mladih odraslih) otrok posledica zaostrovanja materialnih in institucionalnih pogojev prehodov, temveč tudi v širšem pogledu spreminjanja medgeneracijskih odnosov (Ule, Kuhar 2003, 2008). Podaljšano bivanje s starši lahko interpretirano kot vsaj do določene mere izbrani življenjski slog, povezan z udobnostjo »hotela mama« – v luči vse večjega poudarka na neavtoritarnih, čustvenih družinskih odnosih od druge svetovne vojne, zlasti pa za otroke generacije staršev,

ki so se v revolucionarnem duhu proti koncu šestdesetih in na začetku sedemdesetih sami upirali avtoritarnim družinskim odnosom. Vse poznejše odselitve pa so brez dvoma pomembno povezane (tudi) s pomanjkanjem cenovno dostopnih stanovanj in drugimi omejitvami strukturne narave (predvsem težavnostjo pridobiti stabilno zaposlitev z rednim dohodkom).

Kakšen dodaten vpogled v izjemno kompleksen fenomen prinašajo analize vzorca oseb, starih od 25 do 34 let, iz podatkovne baze ESS 2006?

V nasprotju s podatki študije Mladina 2010 (2010) na vzorcu oseb, starih od 25 do 29 let, ki kaže, da mladi, ki so študirali, v povprečju odhajajo od doma prej kot njihovi manj izobraženi vrstniki, podatki ESS 2006 za nekoliko širšo starostno skupino (do 34 let) kažejo, da med tistimi, ki so že odseljeni, in tistimi, ki še živijo s starši, ni razlike glede števila let izobraževanja. Podatki ESS 2006 kažejo še, da so tisti, ki so odseljeni od doma, v povprečju zaposleni več let od tistih, ki še niso odseljeni. Na podlagi tega podatka pa ne moremo sklepati, da se prej odselijo tisti, ki dobijo zaposlitev, saj so že odseljeni znotraj preučevanega vzorca v povprečju starejši od neodselenih. Na podlagi danih podatkov tudi ne moremo preveriti, ali/kako je tempiranje odhoda od doma povezano s stabilnostjo zaposlitve/dohodka oziroma zadovoljstvom z zaposlitvijo/zaslužkom. Povezava med koncem izobraževanja, pridobitvijo zaposlitve in odselitvijo od doma ostaja nepojasnjena.

Med že odseljenimi anketiranimi in tistimi, ki še živijo s starši, na danem vzorcu tako rekoč ni razlike glede dojemanja, ali jim dohodek omogoča udobno življenje. Pri tem je treba upoštevati, da so odseljeni odgovarjali za lastne dohodke oziroma dohodke nove družine, živeči s starši pa za izvorno družino. Iz teh podatkov tudi ne moremo sklepati o povezavi med socialno-ekonomskim statusom in odseljivanjem – recimo, da se odselijo tisti, ki se jim ob stanovanjski osamosvojitvi socialno-ekonomski položaj ne poslabša. Statistična analiza ni potrdila povezav med stanovanjskim statusom mladih odraslih in temi spremenljivkami: materina in očetova izobrazba, njun zaposlitveni status, število otrok v družini.

Na podlagi danih podatkov nisem mogla preveriti morebitne povezave med kakovostjo stanovanjskih razmer in tempiranjem odseljivanja; tega podatka nisem zasledila tudi v nobeni od obstoječih študij. Podatki EQLS 2007 (Mandič 2009) pa tudi podatki raziskave Mladina 2010 kažejo le, da je približno četrtnina oseb, starih od 15 do 29 let, v Sloveniji izpostavljena neprimernim stanovanjskim razmeram. Prav tako na podlagi obstoječih podatkov ne moremo preveriti, ali je tempiranje odhoda od doma povezano s stabilnostjo zaposlitve/dohodka mlade odrasle osebe oziroma zadovoljstvom z zaposlitvijo/zaslužkom. Tudi morebitna povezava med vrsto izvorne družine (enostarševska, dvostarševska ipd.) in nastanitvenim statusom mlade odrasle osebe ostaja neznanka.

Pridobljeni podatki sicer namigujejo, da socialno-ekonomski status posamezne mlade odrasle osebe in njene družine v Sloveniji ni odločilen za tempiranje odselitve od doma. Vendar pa ostaja preveč morebitnih socialno-ekonomskih dejavnikov vpliva na tempiranje odseljivanja nejasnih. Za bolj poglobljeno razumevanje tempiranja odseljivanja v Sloveniji bi bili dobrodošli prav tako manjkajoči korelacijski podatki o povezavi med tempiranjem odselitve od doma in različnimi nematerialnimi vidiki kakovosti življenja s starši, kot so: zadovoljstvo z odnosom med starši in otroki, percepcija odnosa med staršema, stopnja avtonomije, ki jo otrok uživa doma, količina sodelovanja otroka pri domačih opravilih ipd. Na podlagih razpoložljivih podatkov tudi ne moremo preveriti, koliko (če sploh) pripomore k tempiranju odselitve od staršev poroka/kohabitacija (oz. stabilno partnerstvo). Opravljena analiza pa po drugi strani kaže na povezavo tempiranja prehodov in tempiranja starševstva in s tem verjetno (toda na podlagi danih podatkov nedokazljivo) tudi na rodnost.

Kar zadeva povezavo med stališči glede idealnega tempiranja prehodov in vrednotenjem pomena doseganja posameznih prehodov kot označevalcev odraslosti, se je kot statistično pomembni razločevalni faktor med skupino odselenih in živečih doma pokazalo zgolj vrednotenje odselitve od doma staršev kot označevalca odraslosti. Že odseljeni se v pov-

prečju bolj strinjajo, da odselitev od doma kaže na odraslost, tega pa ne moremo intepretirati kot indikator za stališče do najverjetneje pomembnega dejavnika tempiranja odhoda od doma staršev – tj. avtonomije mladih nasploh (koliko se jo spodbuja oz. pospešuje praktično oz. vsaj na ravni stališča). Zelo verjetno stanovanjsko avtonomijo že odseljeni vrednotijo višje, ker se ujema z njihovim stanovanjskim statusom (in obrnjeno).

Zelo zanimiva pa je povezava med bolj izraženim splošnim zadovoljstvom z življenjem, zadovoljstvom z dosedanjim potekom življenja in večjim občutkom sreče pri anketiranih osebah, starih od 25 do 34 let, ki so že odseljeni od doma staršev. Te ugotovitve ni preprosto interpretirati. Med drugim je verjetno povezana s tem, da sta med odseljenimi občutno večja odstotka poročenih/kohabirajočih in staršev, pri katerih partnerski odnos in starševstvo pripomoreta k občutku zadovoljstva in sreče.

Ob nakazanih slepih pegah bolj sistematičnega razumevanja fenomena odseljavanja od izvorne družine bi bila brez dvoma zelo zanimiva tudi raziskava o negativnih ekonomskih posledicah podaljševanja stanovanjske nesamostojnosti (cf. Billari, Tabellini 2008), ker zdaj prevladuje mnenje, da je ekonomski učinek preloženih odselitev ugoden (npr. Lavrič *et al.* 2010).

Naj prispevek končam s tezo, da je podaljševanje bivanja s starši zelo ambivalentno. Po eni strani je »norma« dolgotrajne odvisnosti od izvorne družine vir medgeneracijskega prenosa socialno-ekonomskih prednosti ali slabosti – podaljšano sobivanje navsezadnje pripomore k ohranjanju družbene stratifikacije. Ranljivejše družine, zlasti tiste z manjšinskim statusom, imajo večje težave pri zagotavljanju materialnih, kulturnih in socialnih virov. Zato se pri nas tudi zaradi kulture podaljšane bivanja v izvorni družini prepad med mladimi, ki so dobro opremljeni s starševskimi podporami, in tistimi, ki niso, povečuje.

Po drugi strani – in širše gledano – pa se zdi, da je podaljševanje bivanja s starši samo eden izmed vidikov, ki kažejo na negativno spiralo, v katero je ujeta današnja mladina v Sloveniji. Mladi dandanes podaljšujejo izo-

braževanje, da bi se bolje formalno opremili za uspešno tekmovanje ob vstopu na trg dela, sploh v primerjavi z razmerami na trgu dela za mlade. Empirični dokazi pa opozarjajo, da podaljšan izobraževalni moratorij ne daje dobrih izidov – saj je stopnja osipa izjemno visoka, hkrati pa gospodarstvo kljub velikemu osipu študentov med študijem nikakor ne more hitro in ustrezno absorbirati visoko izobraženih mladih, ki stopajo na trg dela. Mladi tako zgolj oz. predvsem čakajo v čakalnici na odraslost. Starejša generacija jih s svojimi podporami predvsem zavija v vato.

Občutek, da je mladim zagotovljeno ustrezno, varno okolje za razvoj, je lažen – tako za starejšo kot za mlajšo generacijo. Priložnosti, možnosti mladih za prevzemanje odgovornosti v družbi, za aktivnost, ki ni omejena na zasebno sfero, so zaradi odrinjenosti s trga dela (predvsem v dolg izobraževalni moratorij) in zaradi hkratnega podpiranja doma zelo majhne. Še več, zdi se, da so dane razmere omogočile, da so mladi zgrabili sicer nastalo strategijo odlaganja prehoda v (odgovorno) odraslost in izkoristili možnost neprevzemanja odgovornosti, ki jim je državno in družinsko omogočena.

VIRI

- BAIZAN, P. (2010), *Leaving in home in Spain: An exploration of underlying factors*. Max Planck Institute for Demographic Research Working Papers. Dostopno na: http://www.demogr.mpg.de/Papers/workshops/000906_paper10.pdf (2. 10. 2011).
- BIGGART, A., BENDIT, R., CARUSO, D., HEIN, K., MORCH, S. (2004), *Families and transitions in Europe: EU research on social sciences and humanities. State of the art report*. Dostopno na: <http://socsci.ulst.ac.uk/policy/fate/pubs/State%20of%20Art.pdf> (4. 8. 2010).
- BILLARI, F. C., HAGESTAD, G. O., LIEFBROER, A. C., SPEDER, Z. (2005), *The timing of life: The organization of the life course in Europe*. Application form for question modul design. Dostopno na: http://www.europeansocialsurvey.org/index.php?option=com_content&task=view&id=64&Itemid=9 (2. 2. 2009).
- BILLARI, F. C., PHILIPPOV, D., BAIZAN, P. (2001), *Leaving home in Europe: the experience of cohorts born*

- around 1960. *MPIDR Working Papers, WP-2001-014*. Rostock: Max Planck Institute for Demographic Research.
- BILLARI, F. C., TABELLINI, G. (2008), Italians are late: Does it matter? V: Shoven, J. B. (ur.), *Demography and the economy*. National Bureau of Economic Research (371–412). Dostopno na: <http://www.nber.org/chapters/c8422> (4. 11. 2011).
- CAVALLI, A., GALLAND, O. (ur.), (1995), *Youth in Europe*. London: Pinter.
- Commission of the European Communities (2009), *Youth – investing and empowering. Commission of the European Communities*. Commission staff working document accompanying document to the Communication from the Commission to the Council, the European parliament, the European economic and social committee and the Committee of the regions. Bruselj.
- DE MARCO, A. C., COSNER BERZIN, S. (2008), The influence of family economic status on home-leaving patterns during emerging adulthood. *Families in Society*, 89, 2: 208–218.
- Eurobarometer (2007), *Young Europeans: A survey among young people aged between 15–30 in the European Union*. Analytical report. Bruselj: Eurostat. Dostopno na: http://ec.europa.eu/public_opinion/flash/fl_202_en.pdf (5. 8. 2009).
- European Social Survey (2006), *ESS3-2006* (datoteka z modulom The timing of life – The organisation of the life course in Europe). Dostopno na: <http://www.europeansocialsurvey.org> (20. 12. 2009).
- European Values Survey (1999–2008), *Database and questionnaire. GESIS Online Study Catalogue*. Dostopno na: <http://zacat.gesis.org/webview/index.jsp> (6. 8. 2010).
- Eurostat (2010), *Europe in figures – Eurostat yearbook 2010*. Bruselj: Eurostat. Dostopno na: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/product_details/publication?p_product_code=KS-CD-10-220 (10. 10. 2011).
- GIULIANO, P. (2002), *The Peter Pan paradox: Why Mediterranean youth stay at home, do not marry, do not have children (and may not work)*. Dostopno na: www.iies.su.se/seminars/giulianopaola_paper1.pdf (10. 10. 2003).
- GOLDSCHIEDER, F. K., GOLDSCHIEDER, C. (1993), *Leaving home before marriage: Ethnicity, familism and generational relationships*. Madison, WI: University of Wisconsin Press.
- HBSC (2012), *Health, Behavior in School-Ages Children*. Dostopno na: <http://www.hbsc.org> (12. 12. 2012).
- HOLDSWORTH, C., MORGAN, D. (2006), *Transitions in context: Leaving home, independence & adulthood*. Cambridge: Polity Press.
- IACOVOU, M. (1998), *Young people in Europe: Two models of household formation*. ISER working papers. Essex: Institute for Social and Economic Research.
- (2002), Regional differences in the transition to adulthood. *The Annals of the American Academy*, 580, 1: 40–69.
- KINS, E., BEYERS, W., SOENENS, B., VANSTEENKISTE, M. (2009), Patterns of home leaving and subjective well-being in emerging adulthood: The role of motivational processes and parental autonomy support. *Developmental Psychology*, 45, 1416–1429.
- KOS, D. (1992), A case study of conflicting housing pluralism in Yugoslavia: Informal (self-help) activities in the formal housing system. V: Turner, B., Hegedus, J., Tosics, I. (ur.), *The reform of housing in Eastern Europe and the Soviet Union* (308–317).
- KOVACHEVA, S. (2006), Youth transitions and family support in a transforming social context: Reflections from the New Member States. V: Lutz, W., Richter, R., Wilson, C. (ur.), *The new generations of Europeans: Demography and families in the enlarged European Union*. London/ Sterling: Earthscan (145–176).
- KRAMBERGER, A. (2007), Strukturni razlogi težje zaposljivosti mladih v Sloveniji. V: Kramberger, A., Pavlin, S. (ur.), *Zaposljivost v Sloveniji – analiza prehoda iz šol v zaposlitve: Stanje, napovedi, primerjave*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede (64–102).
- KUHAR, M. (2010), Kvalitativna raziskava manifestacij starševske avtoritete v Sloveniji. *Psihološka obzorja*, 19, 1: 5–24.
- KUHAR, M., REITER, H. (2011), *Frozen transitions? Young people in ex-Yugoslavia*. V: Leccardi, C., Feixa, C., Kovacheva, S., Reiter, H., Sekulić, T. (ur.) 1989: Young people and social change after the fall of the Berlin Wall. Strasbourg, Budimpešta: Council of Europe Publishing.
- LAAKSONEN, H. (2000), Young adults in changing welfare states. Prolonged transitions and delayed entries for under-30s in Finland, Sweden and

- Germany in the '90s. *MZES Working Papers 12*. MZES.
- LAVRIČ, M., FLERE, S., TAVČAR KRAJNC, M., KLANJŠEK, R., MUSIL, B., NATERER, A., KIRBIŠ, A., DIVJAK, M., LEŠEK, P. (2010), *Mladina 2010. Končno poročilo o rezultatih raziskave*. Dostopno na: http://www.mfdps.si/Files//Knjiznica/Mladina_2010_Koncno_porocilo.pdf (1. 10. 2011).
- LECCARDI, C. (2005), Facing uncertainty: Temporality and biographies in the new century. *Young*, 13, 2: 123–146.
- MANACORDA, M., MORETTI, E. (2006), Why do most Italian youths live with their parents? Intergenerational transfers and household structure. *Journal of the European Economic Association*, 4, 4: 800–829.
- MANDIČ, S. (2007), Odhod v prvo samostojno stanovanje: Primerjalna analiza med državami Evropske unije. *Družboslovne razprave*, 13, 54: 7–24.
- (2009), Stanovanjske razmere mladih. V: Rakar, T., Boljka, U. (ur.), *Med otroštvom in odraslostjo: Analiza položaja mladih v Sloveniji 2009*. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport – Urad RS za mladino/Inštitut RS za socialno varstvo (77–93).
- MANDIČ, S., GNIDOVEC, M. (1999), Stanovanjska kariera in prehod iz stanovanja staršev v prvo samostojno stanovanje. V: Mandič, S. (ur.), *Kakovost življenja*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede (43–74).
- MENCARINI, L., PAILHÉ, A., SOLAZ, A., TANTURRI, M.-L. (2010), Two generations at home: The time cost of young adults living with their parents in France and Italy. *Carlo Alberto Notebooks*, št. 179. Dostopno na: http://www.carloalberto.org/working_papers (5. 11. 2011).
- Mladina 2010 (2010). Družbeni profil mladih v Sloveniji. Dostopno na: http://www.ursm.gov.si/fileadmin/ursm.gov.si/pageuploads/slike/mladina_2010/Mladina2010-2.pdf (12. 12. 2012).
- Mladinski svet Slovenije (2010), *Stanovanjska problematika mladih*. Programski dokument. Dostopno na: http://www.mss.si/datoteke/dokumenti/MSS-132-10-PP_stanovanjskaproblematika.pdf (4. 9. 2011).
- NEWMAN, K., APTEKAR, S. (2007), Sticking around: Delayed departure from the parental nest in Western Europe. V: Danziger, S., Rouse, C. E. (ur.), *The price of independence: The economics of early adulthood*. New York: Russell Sage Foundation (207–230).
- OECD (2010), *Education at a glance*. Pariz: OECD Publications.
- OINONEN, E. (2003), Extended present, faltering future: Family formation in the process of attaining adult status in Finland and Spain. *Young*, 11, 2: 121–140.
- PALOMBA, R. (2001), *Postponement of family formation in Italy within the Southern European context*. Paper presented at the IUSSP Seminar on International perspectives on low fertility: Trends, theories and policies, Tokyo, Japan, 21–23 March 2001. Dostopno na: <http://demography.anu.edu.au/VirtualLibrary/ConferencePapers/IUSSP2001> (1. 3. 2002).
- POKRAJAC, T. (2006), Družina in odnosi v njej. V: Jeriček, H., Lavtar, D., Pokrajac, T. (ur.), *Z zdravjem povezano vedenje v šolskem obdobju. Poročilo o raziskavi*. Ljubljana: Inštitut RS za varovanje zdravja (81–94).
- RAKAR, T. (2009), Izobraževanje in izobraženost mladih. V: Rakar, T., Boljka, U. (ur.), *Med otroštvom in odraslostjo. Analiza položaja mladih v Sloveniji 2009*. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport – Urad RS za mladino/Inštitut RS za socialno varstvo (25–38).
- REHER, D. S. (1998), Family ties in Western Europe: Persistent contrasts. *Population and Development Review*, 24: 203–234.
- RENER, T. (2006), Odraščati v družinah. V: Renner, T., Sedmak, M., Švab, A., Urek, M.: *Družine in družinsko življenje v Sloveniji*. Koper: Annales (89–126).
- Slovensko javno mnenje (1980), *Podatkovna baza in vprašalnik*. Ljubljana: Arhiv družboslovnih podatkov.
- Statistični urad Republike (2002), *Popis 2002*. Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije.
- (2006), *Anketa o delovni sili 2006*. Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije.
- TOMANOVIČ, S. (2002), Porodična atmosfera i odnosi generacija. V: Bolčić, S., Milić, A. (ur.), *Srbija krajem milenijuma: Razaranje društva, promene i svakodnevni život*. Beograd: ISI FF (315–339).
- (2008), Families and social capital: Some issues in research and policy. *Sociologija*, 1: 1–16.
- TOMANOVIČ, S., IGNJATOVIČ, S. (2006), Transition of young people in a transitional society: The case of Serbia. *Journal of Youth Studies*, 9, 3: 269–285.
- TURCOTTE, M. (2006), Parents with adult children living at home. *Canadian social trends*, 11, 8: 2–10.

Dostopno na: <http://www.statcan.gc.ca/studies-etudes/11-008/feature-caracteristique/5018786-eng.pdf> (8. 10. 2011).

ULE, M., KUHAR, M. (2003), *Mladi, družina, starševstvo: Spremembe življenjskih potekov v pozni moderni*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

- (2008), Orientations of young adults in Slovenia toward the family formation. *Young*, 16, 2: 153–83.

Unicef (2007), *TransMONEE database 2007*.

Dostopno na: http://www.unicef-irc.org/databases/transmonee/2007/Tables_TransMONEE.xls (9. 2. 2009).

World Values Survey (1999–2008), *Database and questionnaire. GESIS Online Study Catalogue*.

Dostopno na: <http://zcat.gesis.org/webview/index.jsp> (22. 9. 2010).